

Regels voor de praatzieke burger

(1) Vrijuit kunnen spreken is van groot belang in een democratie. Het vrije debat is nodig om de verschillende kanten van een kwestie te kunnen horen en tegen elkaar af te wegen. Kritische geluiden zijn onmisbaar voor de ontwikkeling van de democratie, omdat ze ervoor zorgen dat rechten en praktijken ter discussie blijven staan.

(2) Het vrijuit spreken zelf is ook voortdurend onderwerp van debat. Zijn er grenzen aan wat je in een democratie mag zeggen? Mag je bijvoorbeeld mensen beledigen als hun uiterlijk, mening, levensstijl, seksuele voorkeur, kledingdracht of godsdienst je niet aanstaan? Of zijn sommige vormen van vrijuit spreken juist een bedreiging voor de mondigheid die de grondslag vormt van de westerse cultuur?

(3) In de negentiende eeuw was voor de Friese sociaal-anarchist Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1849-1919) het vrije spreken een van de hoogste principes in het menselijk bestaan. Hij bouwde daarmee voort op een westerse traditie van vrijmoedig en onbevooroordeeld spreken zoals dat in de Griekse Oudheid bestond. Daarbij was altijd sprake van hiërarchische verhoudingen. De burger moest het als zijn plicht zien om vanuit een ondergeschikte positie openlijk de waarheid te spreken. Hij hoorde de moed te hebben om een meerdere erop te wijzen dat iets niet goed ging, zodat op die manier verbetering tot stand gebracht kon worden.

(4) Domela Nieuwenhuis zag het als een plicht te laten merken dat je het ergens niet mee eens bent, ook als je daardoor in de gevangenis belandt of de gunst van vrienden, de partij of het

volk verliest. Het innemen van een kritisch standpunt vergde in die tijd veel moed. Verder meende hij dat wat iemand zegt, redelijk en verstandig moest zijn. Bovendien moest elk gezag van boven- en buitenaf worden verworpen en alle oordelen moesten berusten op waarnemingen. Ervaring en gedachten werden pas geformuleerd nadat alles onderzocht en beoordeeld was.

(5) Tot slot achtte Domela Nieuwenhuis een krachtig individu de beste basis voor een goede samenleving. Hij had zelfs zo'n groot vertrouwen in het individu, dat hij het niet nodig vond om de vrijheid van spreken op welke manier dan ook te begrenzen. Daarom moest alles wat het individu verstikt, vermeden en bestreden worden. Hij verwierp het idee dat de vrijheid van de een die van de ander kan belemmeren, en dat er dus wetten of morele druk nodig zijn om ervoor te zorgen dat anderen geen schade wordt toegebracht. Een staat of ander overheidsorgaan was in zijn ogen overbodig; het individu is zelf in staat de juiste beslissingen te nemen.

(6) In het midden van de jaren zeventig stond ik erg positief tegenover dit idee. Ik werd in die tijd uitgenodigd om de pinksterdagen door te brengen op de Camping tot Vrijheidsbezinning in Appelscha. Ik was nieuwsgierig hoe mensen zouden zijn als er geen normerende druk op hen werd uitgeoefend. Zelf was ik met strenge ge- en verboden opgevoed. Die opvoeding had me niet veel goeds gebracht, meende ik. In Appelscha verwachtte ik een ander soort mens te zien, een mens die in vrijheid vanzelf tot het goede kwam.

(7) Hoe groot was mijn teleurstelling toen ik op Eerste Pinksterdag bij een van de vele discussies aanschoof. De meningsverschillen liepen hoog op. In een mum van tijd vlogen de beledigingen en scheldwoorden door de lucht. Af en toe liep iemand stampvoetend de zaal uit om elders zijn gelijk te halen. Mijn geloof in de goede mens kreeg daar in Appelscha een flinke deuk.

(8) Er gebeurde nóg iets in die tijd. Ik deed ook ervaringen op met nieuwe vormen van samenleven in Amsterdamse woongroepen. Zonder structuur en vaste afspraken bleken mensen, ikzelf inclusief, in staat tot veel meer egoïsme, jaloezie en vijandigheid dan ik ooit had gedacht.

(9) Toen Domela Nieuwenhuis nog leefde, waren de gezagsverhoudingen verticaal en daardoor glashelder. Priesters, ministers, artsen, bovenmeesters en de vader, als hoofd van het gezin, werden op hun woord geloofd. Of zij werkelijk de waarheid in pacht hadden, was niet aan de orde. Sinds die tijd is de macht van vorsten, godsdienstige instituten en staten behoorlijk afgebrokkeld. Politiek is horizontaler geworden, iets tussen burgers onderling. Ze moeten het voor een belangrijk deel met elkáár zien te rooien.

(10) Dit alles is niet zonder gevolgen gebleven. De spelregels van het vrije spreken werden steeds minder in acht genomen. Daarnaast speelde het zoeken naar waarheid nauwelijks meer een rol. Vroeger vereiste dat moed, omdat het gericht was tot het gezag, tot een hogere, machtigere instantie. Het huidige 'zeggen wat je denkt' heeft nog maar weinig met deze traditie te maken.

(11) Wat ons vandaag de dag nog wel verbindt met de idealen van Domela Nieuwenhuis, is de plicht om kritisch te zijn en de bereidheid om meningen en uitspraken ter discussie te stellen.

Daarbij laat de burger zich liever overtuigen door argumenten dan door gezag, reclame of dwang. Het vrije en openlijke spreken is vooral iets tussen burgers en groepen burgers geworden, en veel minder een moedig spreken dat zich van onder naar boven richt.

(12) Daarbij kan zich een probleem voordoen. Iedereen mag in een democratie vrijuit spreken, maar wat moeten we doen als kwaadwillende mensen het hoogste woord voeren, haatdragende taal uitslaan en de democratie in gevaar willen brengen? Wat betekent het voor het vrije spreken dat vrijwel alle relaties in de samenleving horizontaler zijn geworden?

(13) Horizontale relaties, waarin de gezagsverhoudingen niet duidelijk zijn, vergen veel meer nadenken en veel meer zelfbeheersing dan verticale relaties. Vrijuit spreken tegenover iemand die gezag had, vergde in de tijd van Domela Nieuwenhuis nog moed, omdat de koning of de bovenmeester over strafmiddelen beschikte. Je bedacht je wel twee keer voordat je overging tot het uitspreken van je waarheid. Binnen horizontale relaties is de verleiding om je zonder voorbehoud te uiten vele malen groter, want er zit nauwelijks risico aan.

(14) De idee dat iedereen moet kunnen zeggen wat hij denkt, heeft ertoe geleid dat grote groepen burgers menen dat zij het recht hebben om altijd hun gevoelens van ongenoegen te uiten. Zij zeggen wat ze op het hart hebben, waar ze zich aan ergeren en waar ze volgens hen recht op hebben. De media bieden deze mensen alle ruimte om, zonder enig risico, hun ongenoegen publiekelijk te ventileren.

(15) De praatzieke burger van nu spreekt ongeremd, zonder eerst na te denken. Hij geeft graag zijn mening, bekommert zich niet om de waarheid en maakt geen onderscheid tussen zaken waarover hij kan spreken en zaken waarover hij beter kan zwijgen. Het doel van dit ‘zeggen wat je denkt’ is niet de democratie te verbeteren of tekortkomingen op te heffen, maar aandacht en erkenning te krijgen voor eigen ongenoegen en eigen gelijk. Dit heeft soms een kwalijke uitwerking.

(16) Een cabaretier die de premier beledigt, gebruikt een positieve vorm van vrij spreken, omdat hij zich richt tegen een machthebber die hem de mond kan snoeren. Als een Kamerlid echter een minister uitscheldt – en daarmee de gunst van de kiezers hoopt te winnen – loopt hij geen enkel risico op vervolging of gevaar, terwijl hij wel schade kan aanrichten. Als Kamerlid is hij niet van de minister afhankelijk, hij controleert juist zijn beleid. De minister heeft geen gezag over hem en staat dus met lege handen, want als hij niet in een ordinaire ruzie wil terechtkomen, heeft hij geen andere keuze dan te zwijgen.

(17) De horizontale relaties van nu maken de verleiding om te zeggen wat je denkt steeds groter. Als we niet willen terugkeren naar de verticale

verhoudingen van vroeger, dan is het van belang om nieuwe culturele regels te ontwikkelen voor het vrije spreken. Je kunt afspreken dat het vrijuit spreken de menselijke waardigheid niet mag aantasten. Iemand een beest noemen kan tot uitsluiting of discriminatie leiden. Het vrijelijk spreken zou bovendien altijd gepaard moeten gaan met wederzijds respect. Een voorbeeld daarvan gaf de burgemeester van Rotterdam, Ahmed Aboutaleb, indertijd in een interview met ‘de Volkskrant’. “Stichters van moskeeën,” zei hij, “zouden de wijsheid moeten hebben om niet al hun wensen – zoals minaretten hoger dan de lichtmasten van Feyenoord – keihard op tafel te leggen. Ze moeten rekening houden met de gevoelens onder de bevolking en de wijsheid hebben een stapje terug te doen.”

(18) Juist een samenleving die iedereen het recht geeft om openlijk zijn zegje te doen, zal zich bewust moeten zijn van het feit dat mensen niet van nature geneigd zijn tot het goede. Er zullen in het vrije debat steeds spelregels nodig zijn om het verbale geweld en de schade die dit kan berokkenen binnen de perken te houden. In een horizontale samenleving heeft de dialoog duizendmaal meer kracht.

naar: Marli Huijer

uit: Trouw, 6 december 2008

Marli Huijer is bijzonder hoogleraar filosofie aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam en lector filosofie aan de Haagse Hogeschool.

Tekst 2 Regels voor de praatzieke burger

17p **22** Maak een goedlopende samenvatting in correct Nederlands van maximaal 200 woorden van de tekst 'Regels voor de praatzieke burger'. Uit je samenvatting moet voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet gelezen heeft, duidelijk worden:

- om welke reden het vrijuit spreken zelf onderwerp van debat is;
- wat de visie van Domela Nieuwenhuis op het vrijuit spreken was en welke vier uitgangspunten daaraan ten grondslag lagen;
- hoe de gezagsverhoudingen zich ontwikkeld hebben vanaf de tijd van Domela Nieuwenhuis tot nu;
- wat de drie consequenties van deze veranderde gezagsverhoudingen voor het vrije spreken zijn;
- welk maatschappelijk probleem daarbij ontstaat;
- welke aanbeveling gedaan wordt om het maatschappelijk probleem op te lossen.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.